

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 4. No. 13. 1939

ŞANİ ZADE ATAULLAH
ELKİTABÜL HAMİS Fİ ZİKRİL EDVİYE

الكتاب الخامس في ذكر الادويه

II

لشانی زاده محمد عطاالله الطیب

ماچرونه ماسرون اسچریلنوم هلیوزلینوم اسدرنیون اسپرنیون (28)

الماهی İmparatoryayı berridir yani bir nebatı müstemirredir ki kerefs nevindendir ve yaprakları kerefs yapraklarına müşabih, lâkin büyük ve baharî ve magdanoz taamına benzer taamludurlar. Sakları üç dört karış kadar yükselirler ve dallar verirler ve tepelerinde şemsiye tarzında müctemi ve ufacık ve çepçevre beşer beyaz varaklardan ibaret çiçekler açar ve sonra ikişer ikişer ve büyücek ve müdevversi ve siyah, acı tohumları hasıl olurlar. Kökü orta boylu ve kalın ve beyazdır. Bu nebat gölgelik ve sulak ve kayalık ve denize yakın yerlerde biter. : الاقسام المستعملة : kökü ve yaprakları ve ekseriya tohumları kullanılır. طريق الاستعمال matbuh ve nuku olunur. الخواص muvakkız ve muhaddiş ve müfettihtir. استعمال füturdan olan bevlın ve hayzın ihtibasında ve kuluncu rebhide kullanılır. مقدار الاستعمال yarım dirhemden bir dirheme kadar 80 dirhem suda nuku ya matbuh olunur.

29) اشمیلاچه Çadır çiçeği nevindendir. Anınla böylece tarif olunur.

30) بلیطو بیلت بلینوم بقله یمانیه اشتیر

الماهی Bir maruf nebatı seneviyedir ki evvelâ iki nevi vardır. Birine ak eştir ve öbürüne kırmızı eştir derler. Ve bunların birbirinin kebir ve sagir nevileri vardır. Kebirleri dörder karış ve sagirleri birer karış kadar yükselirler ve cümlesi sebze makulesindendirler. Lâkin taamları ve gıdaiyetleri güzel olmadıklarından agniya itibar

TABABET TARİHİMİZE AİT VESİKALAR

HİKMET TURHAN DAĞLIOĞLU

Tababet tarihimize dair neşettiğimiz bu ondört vesikanın hepsi de devlet arşivinde bulunan mühimme defterleriyle yine bu dairede bulunan bazı vesikalardan alınmıştır. Bu vesikalardan bir kısmı milâdi XVI inci asra ait olup bir kısmı da XVIII inci asra aittirler.

Bir kısmı tabib tayinlerinden ibaret olan bu vesikalarda bir çok cerrah ve kehhâllerin adlarını öğreniyoruz. Kanunî devri başbekimlerinden *Bedreddin* in Edirne ve İstanbuldaki hastahanelere yevmî iki akçadan başlamak suretiyle on, onbeş, yirmi, otuz akçaya kadar tabib tayin ettiğini görüyoruz. Ve başlıca mühim hastahanelerimizin yine bu vesikalara göre İstanbul, Edirne, Manisada bulunduklarını anlıyoruz. Neşettiğimiz dördüncü ve beşinci vesikalarda Mısirdan cerrah olarak Ali ve kehhâl yani göz tabibi olarak ta Ahmet isiminde iki hekimin getirtilmiş olduğuna rastlıyoruz. Onuncuya kadar olan vesikalar hep bir takım tabib yayınlarından ibaret vesikalardır.

On birinci vesikada Salamon adlı bir yahudi tabibden bahsedildiğini görüyoruz. Vesikaya nazaran bu tabib İstanbul'a bir gemi ile doksan fıçı limon suyu getirmiş ve bunu o zamanın narhına göre pazarcılara satmat için kadı ile mühtesibe yani belediye reisine bir hüküm istemiştir. Yahudi tabibe bu müsaade miri canibine borcu olduğu için verilmiştir.

On ikinci vesika ise hekimbaşı *Yusuf* Efendiye gönderilen bir hükümdürki tababet tarihimiz bakımından üzerinde durulması lâzım gelen bir vesikadır. Bu vesikaya nazaran bir takım mütetabbiblerin ortalığı kaplamış olduğunu ve bu gibi adamların sanattan men'edilmeleri lâzımgeldiğini okuyoruz. Tabibliğin çok güç bir sanat olduğu ve ustada hizmet etmeyenlerin iyi birer cerrah ve kehhâl olamayacakları ve bu emir hilâfına hareket edenlerin şiddetle tedib ve hatta nefyedilmeleri zikredilmektedir. On üçüncü vesika ise 1745 tarihli bir vesika olup *Yakotah* adında bir yahudi tabibin ölen babası

Koyukoğlu *Hayım* yerine tabib olması için müsaade istemektedir. İstanbul, Galata ve Üsküdar naiblerine yazılan hükümde Yakotah'ın icrayı tababetine müsaade edilmekte ve kendisiyle hizmetkârlarının giydikleri elbiselerle bindikleri atlara kimsenin taarruz ve mümañaat etmemesi emredilmektedir. Bu vesika ile gayri müslim anasırın ilim ve sanat sahibi olanlarına ne kadar çok müsaadekâr davranıldığını görmekteyiz.

On dördüncü vesika ise yine Hazinei Evrak dahiliye kısmı Muallim Cevdet Tasnifi arasında bulunan 6602 sayılı tababet tarihimizi alakadar eden bir vesikadır. 1708 senesine ait alan bu vesika Osmanlı İmparatorluğunun XVIII inci asırda nasıl siyasî bazı nüfuzlara maruz kaldığını ve tabib, rahip kıyafetine giren bazı ecnebilerin idaremiz altında bulunan gayri müslim anasırı aleyhimize tahrik için ne yoldaki hareket ettiklerini göstermektedir. Sivas Valisine gönderilen bu hüküm bize bazı frenklerin Anadolunun ta içlerine kadar fena maksatlarla sokulmuş olduklarını sarîh olarak anlatmaktadır.

Mühimme yani içinde devlet muhaberatının ve bilhassa divan kaleminden yazılmış emir ve hükümlerin bulunduğu bu defterlerle Hazinei Evrakin sıhhiyye kısmına ayrılmış evrak arasında tababet tarihimizi aydınlatacak çok kıymetli vesikalara rastlamak mümkündür. Neşrettiğimiz bu vesikalar şöylece ve gelişi güzel gözümüze ilişmiş vesikalardan ibarettir.

Vesika 1

Reisül'tibba Mevlâna Bedreddin mektup gönderüp mahrusei Edirne'de yevmî iki akçe ile cerrah olan Eyyub fevtolup Behram için hidmeti mezbureye mahaldir deyu tavsiye edüp arzetmeğin buyuruldu.

23 Safer 963 (1555)

Mühimme defteri 2, S. 203

Vesika 2

Reisül'tibba Mevlâna Bedreddin mektup gönderüp haliya Edirne darüşşifasında on akçe ile tabibi sani olan Mevlâna Muslihuddin

ehliyet ve ile müeddeb ve mevsuf olup onbeş akçe ile Edir-
nede Serayi atık tababeti hizmeti sadaka oluna deyu arzedüp yerini
on akçe ile Mevlâna Mehmede tevcih edüp ikisi dahi müşarünileyh
arzı mucibince buyuruldu. 21 Receb 963 (1555)

Mühimme 2, S. 87

Vesika 3

Reisül'etibba Mevlâna Bedreddin efendi mektup gönderüp mah-
miyei Mağnisada merhume ve mağfure Sultan hazretlerinin bina et-
tikleri darüşşifada tabibi sani olan Mevlâna Mehmet ihtiyarile feragat
edüp şartı vâkıf mucibince yevmî on akçe ulûfe ile Mevlâna şeyh
Mehmet için münasiptir deyu arzetmeğin buyuruldu.

23 Şevval 963 (1555)

Mühimme 2,

Vesika 4

Hehim başı mektup gönderüp Mısır cerrahlarından emr ile geti-
rilen üstad Ali fende kâmil olup Asitane hizmetine lâyıktır deyu
bildirmeğin yirmi akçe ile cerrah olmak buyuruldu.

26 Recep 967 (1559)

Mühimme 4, S. 28

Vesika 5

Hakimbaşı mektub gönderüp emr ile Mısırdan getirülen Mevlâna
Ahmed kehhal kemalî ehliyet ile maruf ve fartı hazakat ile mevsuf
atebei ulyada hıdmete lâyık kimesnedir deyu arzetmeğin otuz akça
ile kehhal olmak buyuruldu.

Fi. 23 Şaban 967 (1559)

Mühimme 4. S. 38

Vesika 6

Hekim başı mektup gönderüp Edirnede merhum Sultan Bayezit

Han darüşşifasında yevmî otuz akçe ile tabibi evvel olan Mevlâna Vefa Asitanei seadette hizmete lâayık görölüp mezbur Vefanın yeri merhume Sultanın darüşşifasında tabibi evvel olan Remezana yevmî otuz akçe ile lâayık görölüp merhum Sultan Mehmet Hanın darüşşifalarında yirmi akçe ile tabibi evvel olan Muslihuddin şartı vâkıf mucibince Remezan yerine mahal olup merhume Sultan darüşşifasında onbeş akçe ile tabibi sani olan Muslihuddin mezbur Muslihuddin yerine mahal olduğun arzetmeğın buyuruldu.

17 Saferülmuzaffer 968 (1560)

Mühimme 2, S. 78.

Vesika 7

Hekim başı mektup gönderüp mahrusei Bursada merhum Sultan Bayezit Han darüşşifasında tabibi evvel olan Mevlâna Kasım Asitanei seadette hizmete tayin olunup anın yeri merhum Sultan Mustafanın tababeti hizmetinde olan Mevlâna Bostana mahaldir deyu arzetmeğın . . . Mevlâna Kasım otuz akçe ile boyuruldu.

Bursa müddile yirmi müdd buğday dört müdd piring İstanbul müddile on müd buğday ve iki müd pirinci var imiş.

17 Saferülmusaffer 968 (1560)

Mühimme 6 S. 78

Vesika 8 (Vesika 6 ya bak)

Fi. 17 Sefer 968 (1560)

Mühimme 6 S. 78

Vesika 9

Hekim başı mektup gönderüp merhum Sultan Mehmet Han darüşşifasında yirmi akçe ile tabibi salis olan Abdürrahman hüsnî ihtiyarile feragat edüp yeri mahlûldür deyu Padişahı Âlempinah Hazretlerinin darüşşifalarında onbeş akçe ile tabibi sani olan Seyyid oğlu Mehmede mahal görölüp ve Mehmedin yeri merhum Sultan Mehmet

darüşşifasında on iki akçe ile tabib olan Hasana mahal görölüp ve Hasanın yeri Edirne'de merhum Sultan Bayezit Han darüşşifalarında on akçe ile tabib olan Sinana mahal görölüp ve Sinanın yeri talebeden Mustafaya mahal göröldü deyu i'lâm edüp Defterdar efendi arz eyleyüp buyurulmağın kaydolundu. Fi 7 Rebiulevvel 968 (1560)

Mühimme 2, S. 83

Vesika 10

Hekim başı mektup gönderüp haliya Hasbahçede Asitanei sea-
detlerinde olan etibbadan tababet hizmetin eden Bayezidin hizmeti
kesir ve kendisi pîrdır deyu Edirne'de Sultan Bayezit darüşşifasında
yevmî otuz akçe ile tabibi evvel olup Edirne darüşşifasında tabib
olan Remezan yevmî otuz akçe ile olmak mahal göröldü deyu bildirüp
Defterdar efendiye arzetmeğın buyuruldu.

6 Recebül-müreccep 968 (1560)

Mühimme 2, S. 100

Vesika 11

Salamon nam hakimi yahudi gelüb miri canibine deyni olub bir
gemi ile doksan fuçu limon suyu geturdüb mahrusei İstanbulda narhı
ruzi üzere pazarcılara tevzi' olunmak için kadiya ve muhtesibe
hükümü şerif taleb etmeğın buyuruldu.

Fi. 979 (1571)

Mühimme 15. S. 280

Vesika 12

Hakimbaşı Mevlana Yusuf Efendiye hüküm ki:

Süddei saadetime mektup gönderüb mevalii izam hidmetine vasıl
olub tahsili ulum etmeyüb ve hükemai hazikinden taallümü ilmi tıb
etmeyüb amelini ilmine tatbik etmeyüb ve bilcümle cahil iken kendu
reyi ile tatabbub eden cehele ebdanı müslimin ve gayriden nice
fesada ve zarara bais oldukları ecelden men' ve hacr belki ta'zir ve

te'dib ve nefyi beled etmek meşru olup olbabda fetvayı şerife verilüb ve cerrah ve kâhhal geçinüb üstada hizmet etmemişken kendü reyî ile cerrahlık ve kâhhalık edüb zararı âm olan kimesneler men' ve refi' olunmak babında hükmü humayunum recasına arzyledüğün ecelden bu makuleler meni' ve te'dib olunmak emredüb buyurdum ki vardukda onat veçhile mukayyed olub anun gibi talimi ilmi tıb etmeyüb kendü re'yi ile tatabbüb edüb ve üstada hizmet etmekle cerrahlık ve kâhhalık edenleri men' ve refi' eyliyesin. Amma garaz ve taassub ile ehli ilm olub san'atlarında maharetleri olanlara taarruzdan ihtiyat eyliyesin.

Fi. 1001 (1592)

Mühimme 70. S. 155

Vesika 13

İstanbul ve Galata kadılarına haslar ve Üsküdar naiblerine hüküm ki

[Yakutah] yahudi sūddei seadetime arzıhal edüp bundan babası etıbbadan Koyuk oğlu Hayim nam tabib merzaya mualece ve kudreti mertebe sadakat ile ibadullaha müdavat eder iken mürd olmağla kendunun ve etbainın libasına ve tavarına mümanaet olunmamak için babası mürdi mesfurun yedine verilen emri şerif mücebince kendüye dahî emri şerif verilmek babında istidası inayet ve divanı Hümayunumda mahfuz evrak ve kuyudü ahkâma müracaat olundukta etıbbai saire misillü kendisinin ve hizmetkârlarının giydikleri libasları ve bındığı tavarına bir ferd dahl ve taarruz eylemeyüp mümanaet ve rencide olunmamak için yüz kırk altı senesi evahiri saferinde babası mürdi mesfurun yedine emri şerif verildiği mukayyed bulunmağın mesfur, mürdi mesfurun oğlu olmağla mukaddema sâdır olan emri şerifim mucibince amel olunmak emrolundu.

Fi Evahiri safer 1158 (1745)

Mühimme 151, S. 175

Hazinei Evrak, Dahiliye kısmı, Cevdet tasnifi No. 6602

Sivas Valisine hüküm ki:

Fransız taifesinden bazı frenkler kimisi etibba ve kimisi rehabin kıyafetinde memaliki mahruşemde gezüp fırsat buldukça ehli zimmet reayayı âynını efrence intihal için iğva ve idlâl eyledikleri istima' olunmakla olmakule etibba suretinde ve rehabin kıyafetinde gezen frenklerden Sivasdan ihraç ve ib'ad olunmak için sen ki veziri müşariileyhsin bundan akdem sana emri şerifimle tenbihi humayunum olmağla haliya tarafından gelen mektubumda bazı mukaddemat irat ile bu hususu teftiş için binnefis kendin Tokat ve Amasya ve Merzifon semtlerine azimete müteheyi' olduğun ilâm olunub lâkin bu madde için mukaddema emri şerifimle sana tenbihden maksud ancak rehabin suretinde ve etibba kıyafetinde gezüb kasdı fasid eden frenklerin men'i olub olmakuleler ise beş nefer eşhası tecavüz etmek ihtimali olmayub ehli zimmet reayayı teftiş iktiza eder keyfiyet olmakla sen ki veziri müşariileyhsin emri şerifim vusulünde bu hususu teftiş mülabesesiyle zinhar fukara üzerine çıkmayub ve eğer çıkmış bulunur isen dahi emri şerifim sana her nerede vasil olur ise ol saatta yine Sıvasa avdet edüb mukaddema ve hala sadır olan emri şerifim mucibinde hareket ve Sıvas'da oturduğun yerde icrai levazımı istibsar ile istitla' ve istiş'ar olarak ancak olmakule etibba ve rehabin kıyafetine girüb bir fesad kasdinde olan frenkleri haber alub ve Sıvas'da durmayub ihraç ve ib'ad ile defi'âsarı mekr ve fesadlarına takayyüd ve ihtimam eyleyüb amma bu bahane ile ehli zimmet reayayı teftiş daiyesine düşmekden bigayet hazer eylemen babında fermanı alışanım sadır olmuştur.

Emrimdir.

Fi. Evasıtı Ca. 1120 (1708)